

Kis retróséta a sakktáblán

TÖRVÉNYTEVŐ NAGY IDŐK NOSZTALGIÁJA

PAPP MÁRIÓ

Minden frusztrációnk alapja az, hogy (úgy mond) készen kaptuk a világot! Hogy minden azt sugallja: nincs más dolgunk, csak elfogadni, beilleszkedni, megfelelni. A Nagy Idők (már régen) odavannak! Ezért ejt rabul oly könnyen bárkit a retrospekció, a retrófling. Innen ered az ellenállhatatlan nosztalgiahullám, mely (utólag) legendásnak látott korokba vonz – mit szépítsük – olykor mindannyiunkat. A letűnt hőskorba, amikor kiforrott a világ, amikor még alakultak a dolgok, amikor a törvényeket hozták. Amikor még (fő)szerep jutott volna – akár nekünk is...

Pedig közhely, ám attól még igaz, hogy minden változik. Még a legalapvetőbb törvények, szabályok is folyamatosan alakulnak. Részint aszerint, ahogy a megismerés gyarapszik, ahogy tudásunk előrehalad. Részint a „testre szabás” tökéletesedése nyomán, ahogy egyre finomabb összefüggések, részletek megragadására is alkalmasak lesznek. Így van ez a való világ feltárt szabályszerűségei területén éppúgy, mint az emberek közötti rendet fenntartó szabályok esetében. Még ha az utóbbiak alakulása-alakítása olykor (rossz esetben) önkényesnek tűnik is...

Az élet, a gyakorlat próbája, mely feltárja a törvény szövetén a váratlan felfedéseket, hiányokat, e fejlődés(?), változás motorja. De néha, avatott pillanatban azzá lehet egyetlen ember is. Megsejt, vélni remél valami addig nem látott természeti összefüggést – vagy egy emelkedett ethoszú pillanatban kimondat vele az intuíciónak valami egyetemesen emberi alapvetést.

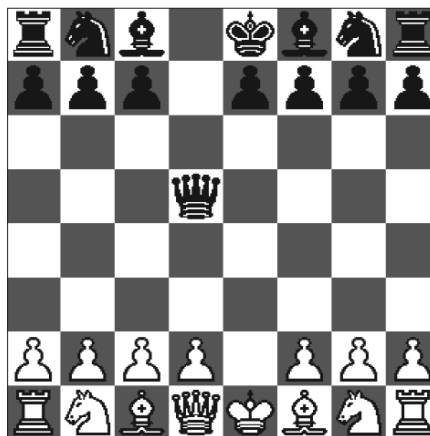
A sakk sem lehet ezzel másként, lévén maga is teljes és öntörvényű világ. Zárt és ha úgy vesszük, készen kapott világ. Pedig törvényei (szabályai) lét-

rejte óta változnak, finomodnak. Szándékaink szerint tökéletesednek, mindjobban simulnak a játék szelleméhez. Akik ezt véghezvitték, többnyire nagy formátumú törvénytevők – ám akadt köztük fékezhetetlen fantáziájú álmodozó és a lehetőségek határait kutató, a törvények hiátusával zsonglőrököző „szellemi provokátor” is.

Azzal az állítással nagy vonalakban mindenki egyetért, hogy a mai, a modern sakk a 19. század végére „készült el”, és azóta állja az idők kihívását. Pedig... Nézzünk néhányat a sakk törvényeit kikezdő történések közül a millennium óta – messze a teljesség igénye nélkül...

Elsőnek kívánczik egy közismert, ám többnyire rosszul idézett és félremagyarázott játszma:

Lindemann – Echtermeyer,
Kiel – 1893
1.e4 d5 2.exd Vxd5

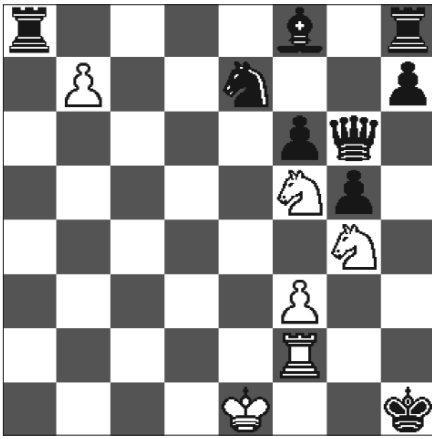

3.Ke2 Ve4+ és matt!

„Mire gondolt, gondolhatott Lindemann?” Általában e körül a kérdés körül mozognak az epés és kevésbé epés kommentárok (már ha nem a

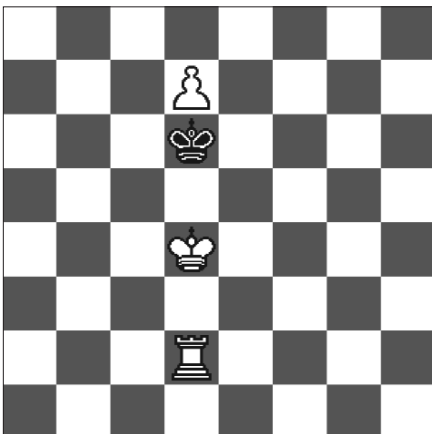
legpofátlanabb bundáról beszélnek). *Schneider Attila* egyenesen az emberi ostobaság felülmúlhatatlan bizonyítékát látja itt színre lépni. Pedig nem akárcik a résztvevők: ha nyer, Lindemann a verseny győztese, *Echtermeyer* még úgy is harmadik helyezett. Mindössze annyi történt, hogy világos a harmadik lépés megtételekor megfogta az egyik bástyáját anélkül, hogy előzőleg az „Igazítok!” bejelentést megtette volna, ezért a királyával büntetőlépést(!) kellett tennie! Az érintett bábu lépni köteles, amennyiben vele szabályos lépés tehető. Ha ilyen nincs, szabadon választhatunk az egyéb figurákkal tehető más szabályos lépések közül (az idők során változó szankciók járulékos terhe mellett: a fociból ismert sárga laptól a figyelmeztetést követő leléptetésig különböző időlevonásokon át). Ám ez csak alig több mint száz éve van így. Az ezernyolcszázad években elfogadott szabály szerint, ha az érintett bábu mozgásképtelen volt, akkor a királyunkkal kellett úgynevezett büntetőlépést tenni. Ez olyan paródiákhoz vezetett, mint a fenti minijátszma. Az esetről és az inkriminált szabály eltörlésére tett javaslatról a *Deutsche Schachzeitung* 1893 szeptemberi számának 283. oldalán adott hírt.

A sánclás bevezetése az egyik legfiatalabb alapvető változás a sakk történetében. Mai formájában francia sakkozók vezették be a 17. század elején! Az eredeti helyén álló, lépést még nem tett király és bástya együtt követi el (nem sakkból, nem sakkba és nem sakkon át). Az amerikai *Jack Straley Battell* (1909-1985) 1955-ben, a *Chess Review* hasábjain egy feladvány-viccben hívta fel a figyelmet: a szabály hiányos!

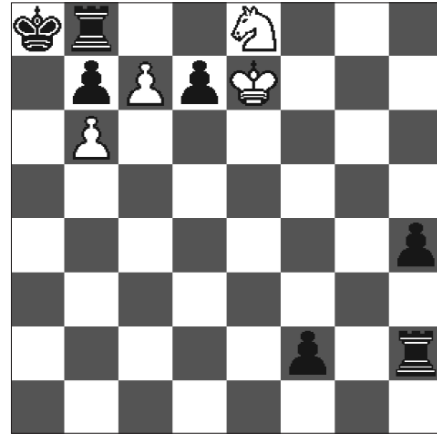
Vegyük szó szerint a szabályt, és adjunk két lépésben(?)! mattot! 1.bxaB!, majd 2.0-0-0+ – vagyis világos az „eredeti(!) helyén álló, még lépést nem tett” a8-bástyáját húzza a királya mellé d1-re, hogy a királyt c1-re téve mattot adjon! Aligha kifogásolható az eljárás, hisz az újszülött világos bástya valóban „szűz” még, s mozdulatlan azon a helyen, ahol meglátta a napvilágot. Még az útjában d1-re sem áll semmi... (Azóta a szabály „a1-en vagy h1-en álló bástyát”, „alapállásban álló bástyát” említ!)

A gyalogátváltás témaköre is – többek szerint – az értelmezés fehér foltjaival határos. Persze az is igaz, hogy a sakkszerzők is emberek – ráunak néha a tenger kötelemeire és kedvük támad összekacsintani a sok komolykodás fölött. Ám ezt is a sakktáblán tesszük. Hol is tehetnék máshol, ha egyszer a sakkeladványok az életük?! De erre nem kell feltétlenül április elsejéig várakozniuk! Elég egyszer szó szerint venniük például azt, hogy egy gyalog érkezett idejét érezvén, bármely(!) tisztté átváltozhat... Így tett a cseh dr. Emil Palkoska (1871-1955) is 1903-ban, amikor háromlépéses matt-feladványát megalkotta (The Leader, 1910).

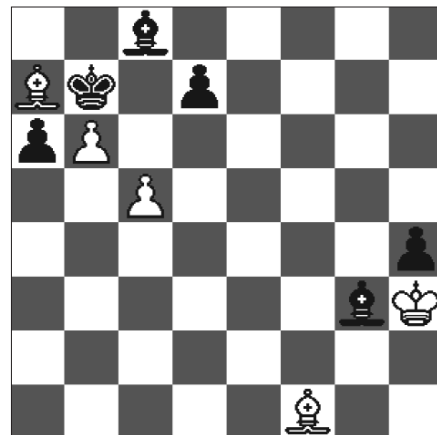
Ha mindent lehet, akkor legyen 1,d8K!!! A gyalog királlyá változott, világos csak így végezhet 3 lépésben: 1. – Kc(e)6 2.Bb(f)2 Kd6 3.Bb(f)6+ és matt!

Az 1986-os szovjet bajnokságon előálló alábbi pozíciót a Sahmati v SzSvSzR szilveszteri összeállításában közölte. Hogy miért? Azt a kísérő történetet magyarázta:

Bjelovszki világgal Csernyev ellen itt két lépésben mattot jelentett, s azt meg is mutatta. Megdöbbsent ellenfele fel is adta a játszmát. (Alig lehetett elhítenni vele, hogy ő nyert valójában!) Mert tényleg mattot lehet adni két lépésben, de csak amolyan „szilveszteri módon”: 1.c8SF?! Ha egyszer bármilyen tisztté átalakulhatunk, miért ne lehetne az az ellenfél futárja? És akkor a 2.Hc7+ mattot nem lehet elhárítani!

A menet közbeni, az en passant ütés, az e. p. lépésjelölés minden kezdőnek kissé megfoghatatlan. Vajon teljesen kitisztult bennünk ez a kép „sakk-felnőtt” korunkra? Heinrich Fraenkel ez irányú kételyeit fogalmazta meg az alábbi, 1951-ben, Assiac álnéven publikált feladványában. Világos indul és a kérdés mindössze ennyi: ki ad itt mattot?

A válasz egyszerűnek látszik: 1.Fg2+ d5+ és sötét mattol, mivel

2.cxd e.p. nem oldja fel a viszont-sakot. Ám Fraenkel nem így gondolja. Szerinte a világos második lépéséről már a lépésmód neve árulkodik: en passant, menet közbeni ütés, vagyis a sötét gyalog valójában nem jutott el d5-ig, előbb elpusztult, így el sem fedhette a g2-ről jövő fenyegetést! Tehát a világos mattja előbbi és folyamatosan érvényes!

És Ön szerint, Kedves Olvasó?! Né tán a hőskor nem ért egészen véget, és hiába hetvenéves, ez a kérdés egyike azoknak, ahol még dolguk lesz a „törvényhozóknak”?...

A sakk törvényein kívül és túl megéjtett retró kalandozásunk zárásaként engedjük Marcel Duchamp csábításának: haladjuk meg a kérdését filozófiai mélységek s egy lehetséges paradoxon irányába. Két dolog foglalkoztatta csak komolyan az életben (vagyis a művészetben, ami számára egyenlő volt az élet „gyakorlatával”): a szexualitás és a sakk. Amikor nem művészi problémák kötötték le, akkor sakkozott. De amikor „művészetet csinált”, többnyire sakkozott akkor is. Egyik kedvenc műve a „Zsebsakk” című ready-made-installáció-szobor-sakkfeladvány-??? (1943) volt.

Ez egy doboz, mely útasakot rejt – maga tervezte figurákkal, maga komponálta bonyolult végjátékkal – egy pár gumikesztyű kíséretében. (Emelkedjünk a váratlanul ránk tört vírusvilág nyomasztó kényszerei fölé! Duchamp üzenete aligha valami váteszes vízió.) A játékon és a tárgyi valóságon túl ez már a gondolat szabadságharca: a megfogni-megérinteni különbsége a tét, a gumikesztyűben bármit megfoghatunk, mégsem fogjuk megérinteni. Márpedig mozdulni csak az érintett bábu köteles!

Nos, mit gondolnak? Romantika, megalkuvást nem ismerő küzdelemvágy, a szabadság ellenállhatatlan kalandja, az igazság keresése és a törvénytevés emelkedettsége – szóval csupán elvágyódás volna a retró?

Nem inkább a tükörből ránk visszanező sok jelenvaló arc közül az egyik? Talán éppen az, amelyik a többenél egy picit szimpatikusabb... ♣